

Archeologienota Herentals – Collegestraat 22

Natasja Reyns

Bornem
2022

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bv
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns

All-Archeo bv
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2022/12.807/146

© All-Archeo bv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	7
2.3.3	Werkwijze	9
2.4	Assessmentrapport	10
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	10
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	16
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	21
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	24
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	25
3	Samenvatting	26
4	Bibliografie	27
4.1	Publicaties	27
4.2	Websites	27
5	Bijlagen	28
5.1	Archeologische periodes	28

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen binnen een archeologische zone liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het gaat om de archeologische zone Historische stadskern van Herentals. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2022H107

Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Herentals, Collegestraat, Zandpoort

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 182434.42, 207427.69
- 182479.67, 207464.62

Kadastraal plan:

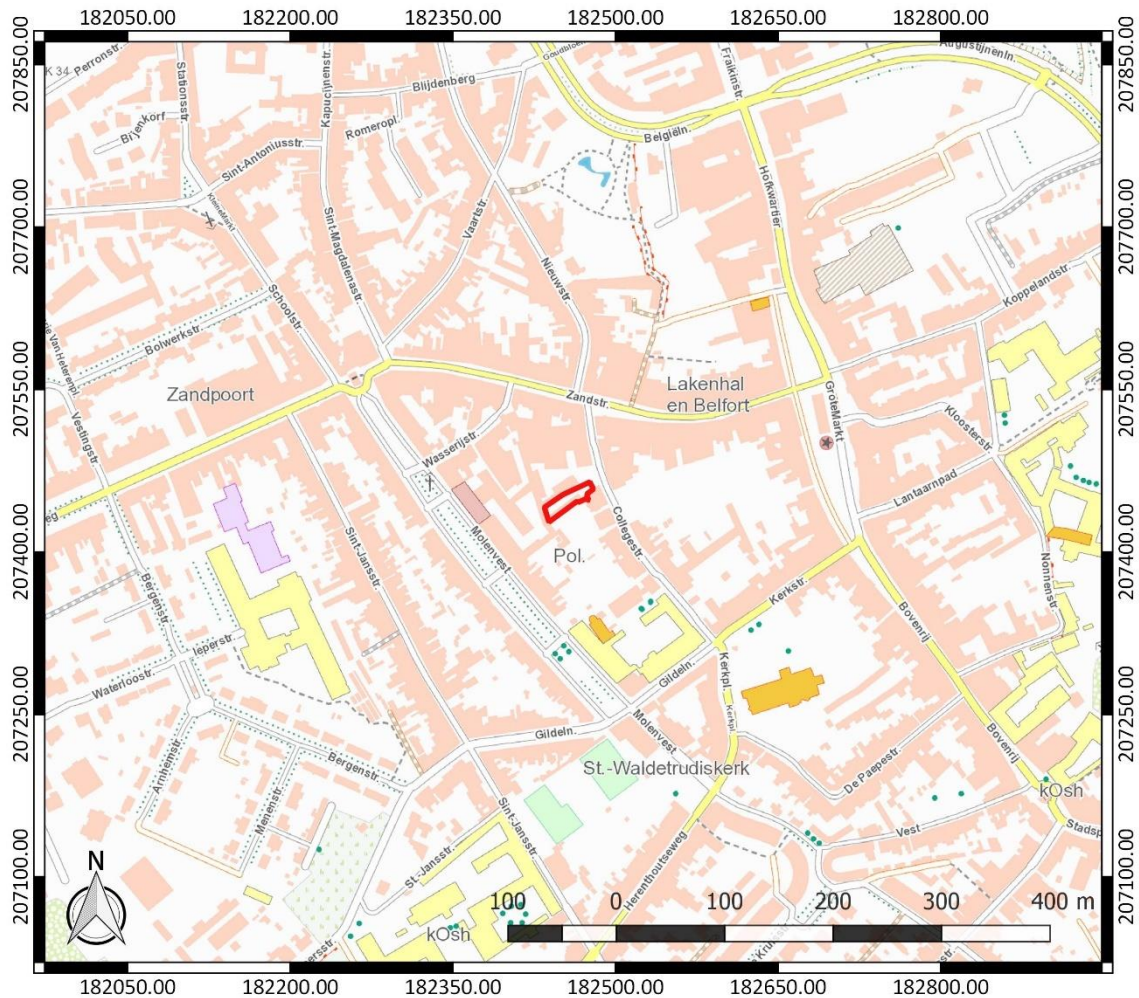

Figuur 1: Kadastraal plan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Herentals, Afdeling 1, sectie F, nummers 312X3, 312Y3, 312Z3, 313T2

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 592 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 12/08/2022 – 22/08/2022

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, grasland

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

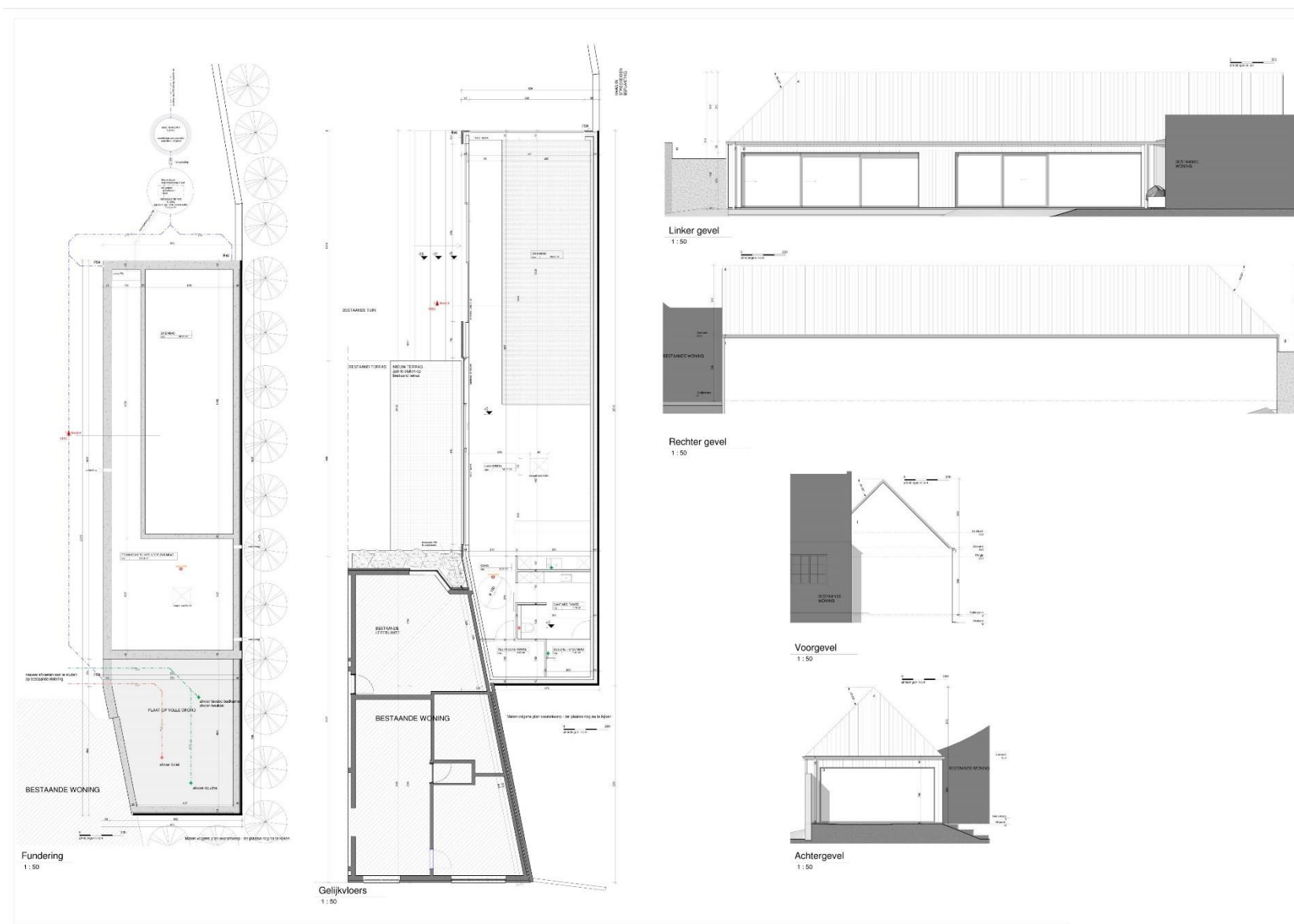
Randvoorwaarden: niet van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt een uitbreiding van een bestaande woning met multifunctionele ruimte voorzien. Ze wordt voorzien van een kelder, die een verstoringsdiepte van ca. 1,85 m kent tot de bovenzijde van de vloerplaat. Op het gelijkvloers komt onder meer een leefruimte met zwembad, dat een verstoringsdiepte van ca. 1,55 m kent tot de bovenzijde van de vloer van het zwembad. Het zwembad wordt voorzien in de geplande kelderverdieping. Voor de oprichting van de aanbouw worden de bestaande garages gesloopt. De afsluiting in het noorden van het terrein wordt uitgevoerd in een dichte haag met streekeigen beplanting. Rondom de uitbreiding wordt verder ook een bomenrij aangeplant, bestaande uit streekeigen boomsoorten. Achter de bestaande, te behouden woning, wordt een nieuw terras aangelegd. Het sluit aan op het bestaande terras. De geplande omgevingsaanleg kent een verstoringsdiepte van ca. 30 tot 50 cm. Achter de geplande aanbouw wordt de plaatsing van een regenwaterput van 10.000 l en een infiltratieput van 5.200 l voorzien.

Figuur 3: Bestaande toestand en ontworpen toestand

Figuur 4: Funderings- en rioleringsplan

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de van Deventerkaart (1550-1565), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), het Primitief Kadaster (1830-1834) en de Atlas der Buurtwegen (1841) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

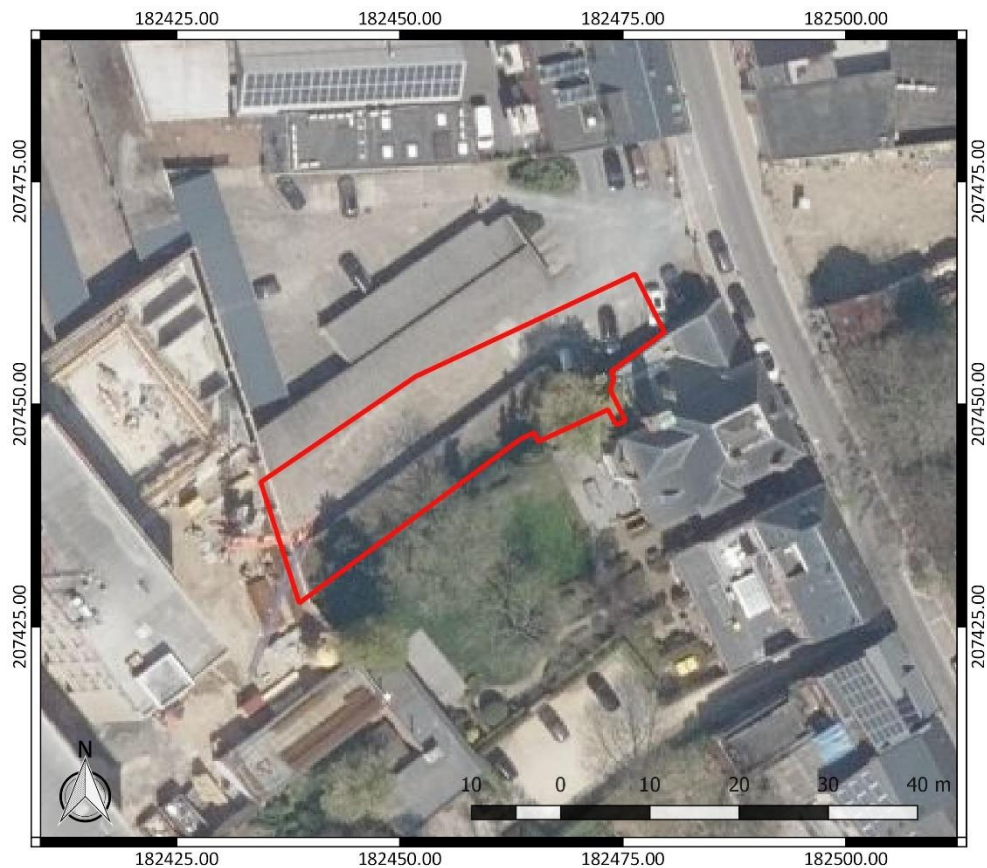
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

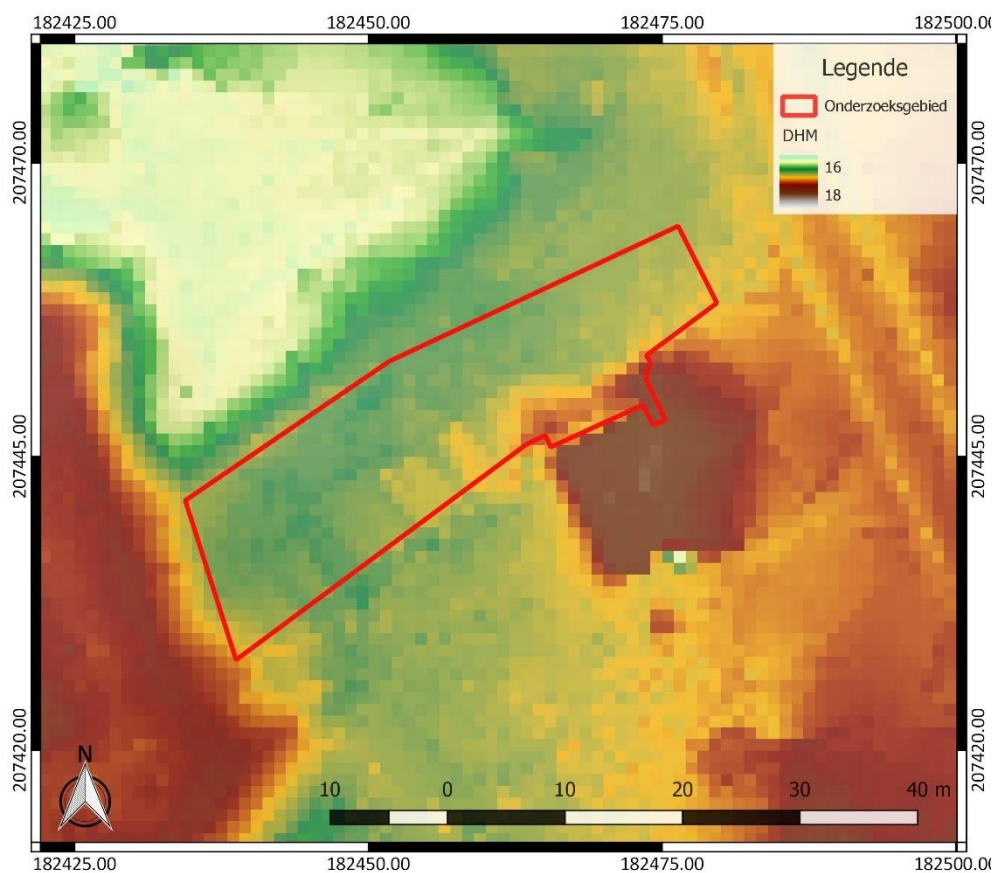
Het onderzoeksgebied is gelegen in het historische centrum van de stad Herentals, ten westen van de Collegestraat (Figuur 5). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden met culturele, historische en/of esthetische waarde. Hydrografisch behoort het tot het Netebekken. Het onderzoeksgebied bevindt zich al op vrij grote afstand tot waterlopen (Figuur 7). Ten noorden vinden we de Kleine Nete, met de Hellekensloop en de Maasloop die hier op uitkomen. Ten noordwesten vinden we onder meer de Wuytsbergenloop. Ten zuiden bevinden zich het Kanaal van Bocholt naar Herentals en het Albertkanaal. Tussen beide stroomt ook nog de Sint-Jansloop.

Geomorfologisch behoort de omgeving van het onderzoeksgebied tot de depressie van de *Schijns-Nete*. Dit is een laaggelegen gebied waar de topografie zich beneden de 20 m situeert. Het meest laaggelegen deel van de depressie bevindt zich in de omgeving van Lier. Hier ligt de hoogte slechts enkele meters boven het huidige zeeniveau. De lage vlakte wordt doorbroken door twee duidelijke en relatief smalle, zuidwest-noordoost gerichte reliëfeenheden: de rugen van Lichtaart en van Geel. De meest uitgesproken rug, die van Lichtaart, sterkt zich uit van het gebied ten noorden van Herentals over Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit Pliocene sedimenten. Op de rug loopt de hoogte op tot 33 m. De rug van Geel situeert zich zuidelijker en strekt zich uit ten zuiden van Olen, in de richting van Geel. Deze rug is opgebouwd uit de Miocene Formatie van Diest.³

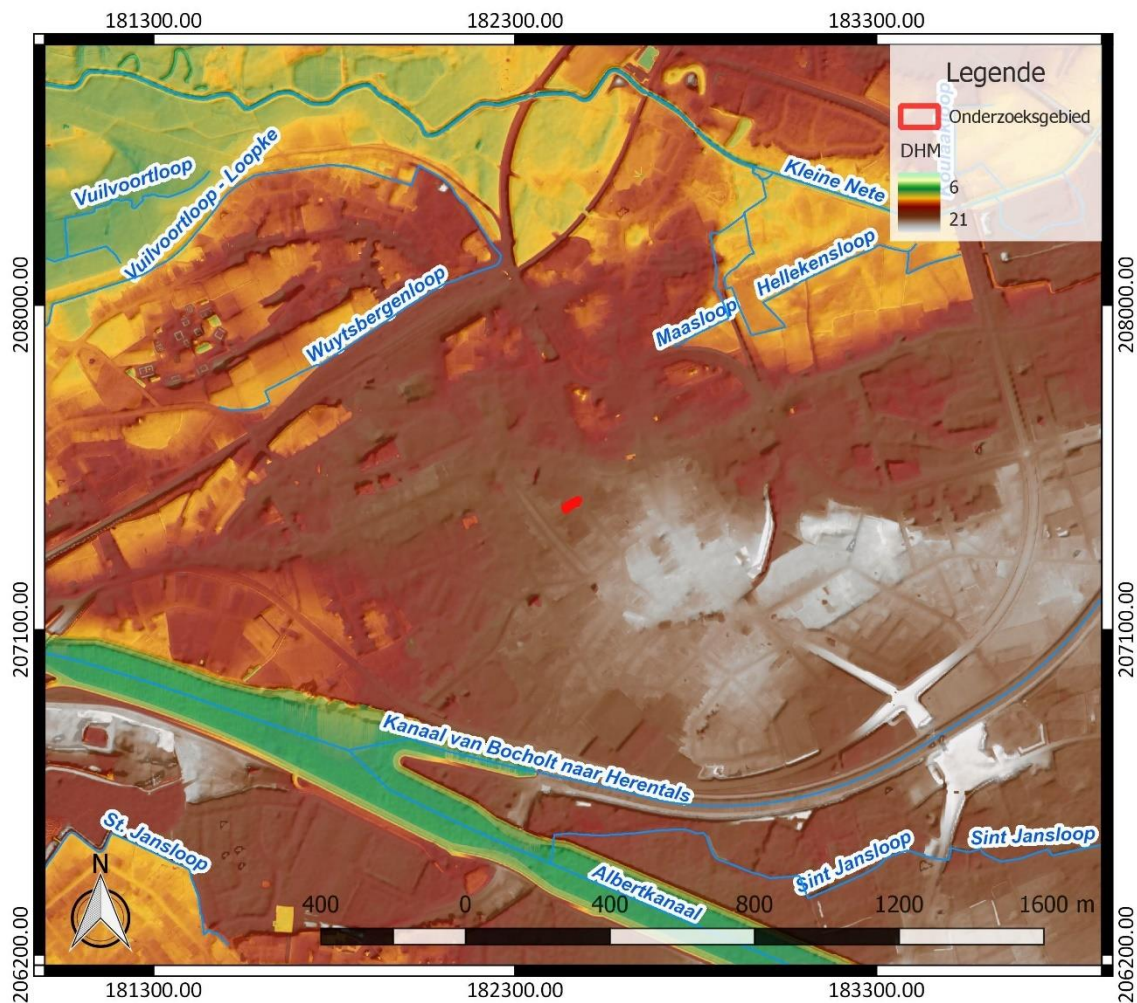
³ Goolaerts/Beerten 2006, 2

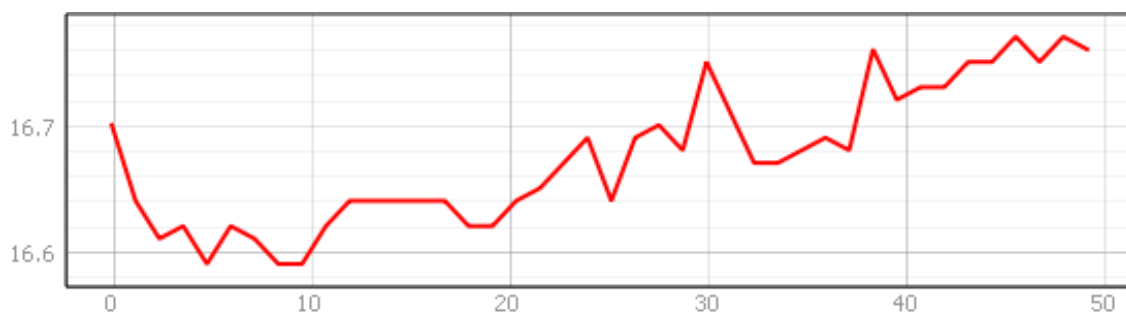
Figuur 5: Luchtfoto van 2021 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 6: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

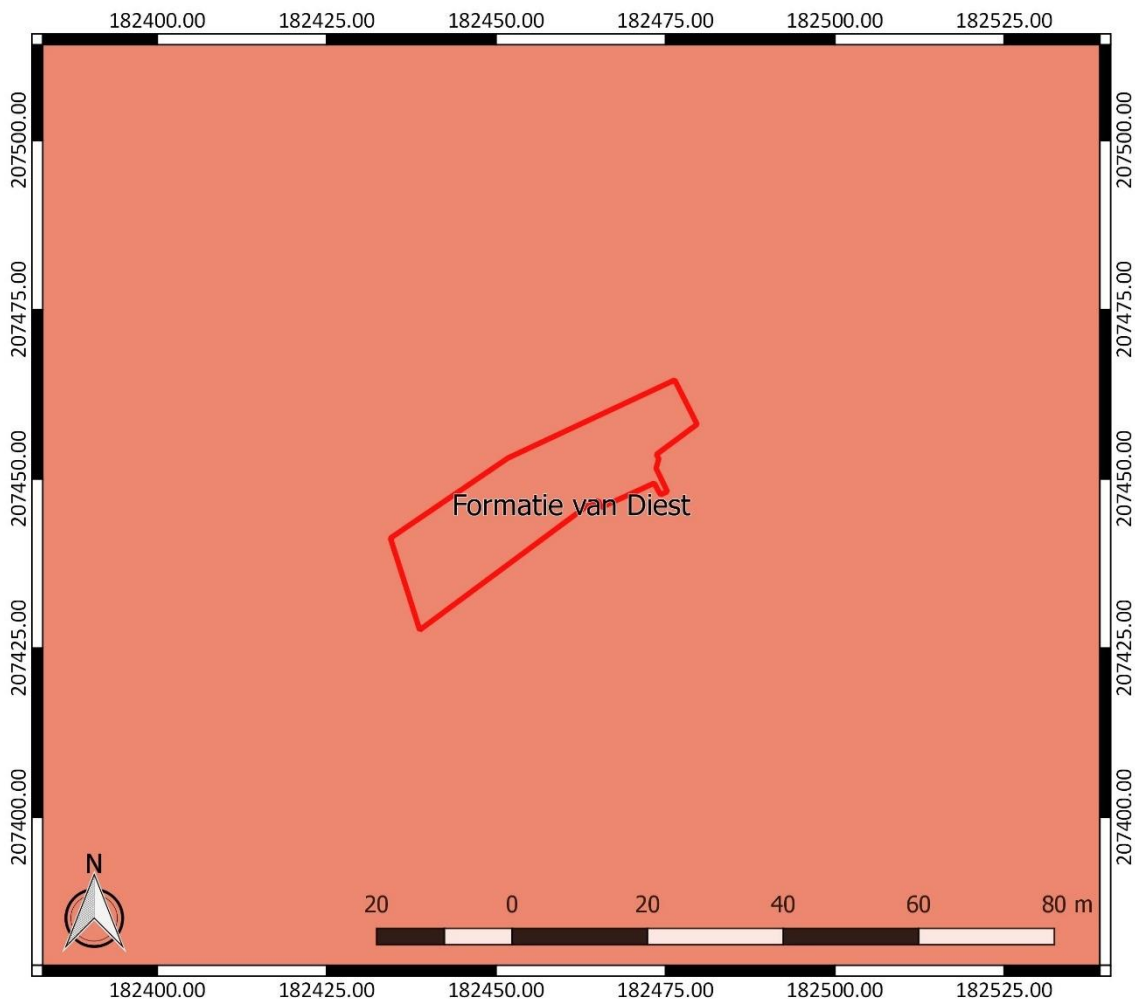
Figuur 7: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 8: Hoogteverloop van zuidwest naar noordoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Herentals bevindt zich op het uiteinde van een oost-west georiënteerde dekzandrug, die grenst aan de Netevallei. Het zuidelijke deel van de stad is hoger gelegen dan het noordelijke deel. In het noorden holt het reliëf af naar het alluviale gebied van de Kleine Nete en de gedempte Molennete, een aftakking van de Kleine Nete.⁴ Het onderzoeksgebied bevindt zich op de noordoost-zuidwest georiënteerde rug (Figuur 6), in een licht golvend gebied. Het terrein zelf kent een hoogte van 16,6 tot 16,8 m TAW (Figuur 8).

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 24-05-2022)

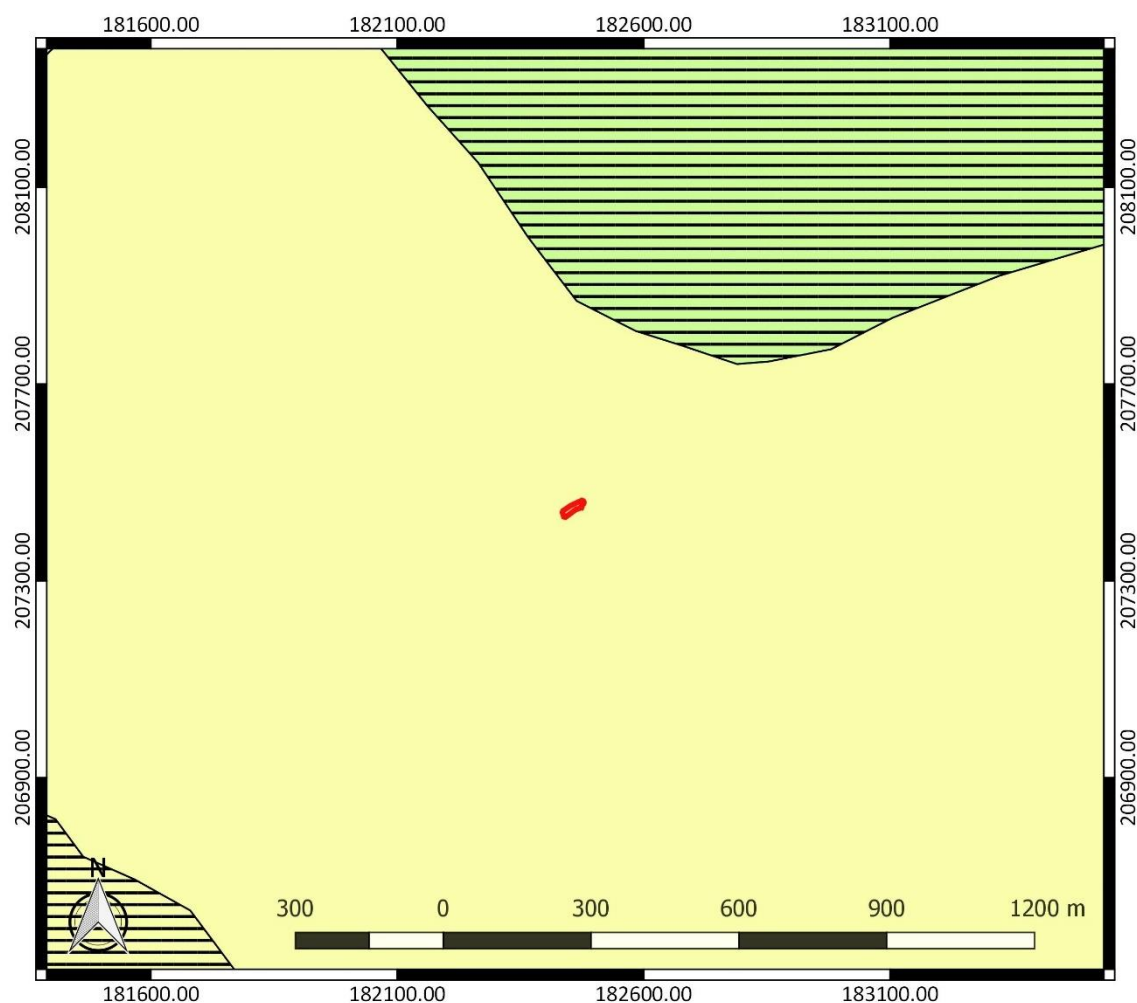
Figuur 9: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 9) bestaat uit de Formatie van Diest. Deze wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, dat heterogeen en glauconietrijk is. Dit zand bevat meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken, kleirijke en micarrijke horizonten en wordt gekenmerkt door een schuine gelaagdheid.⁵

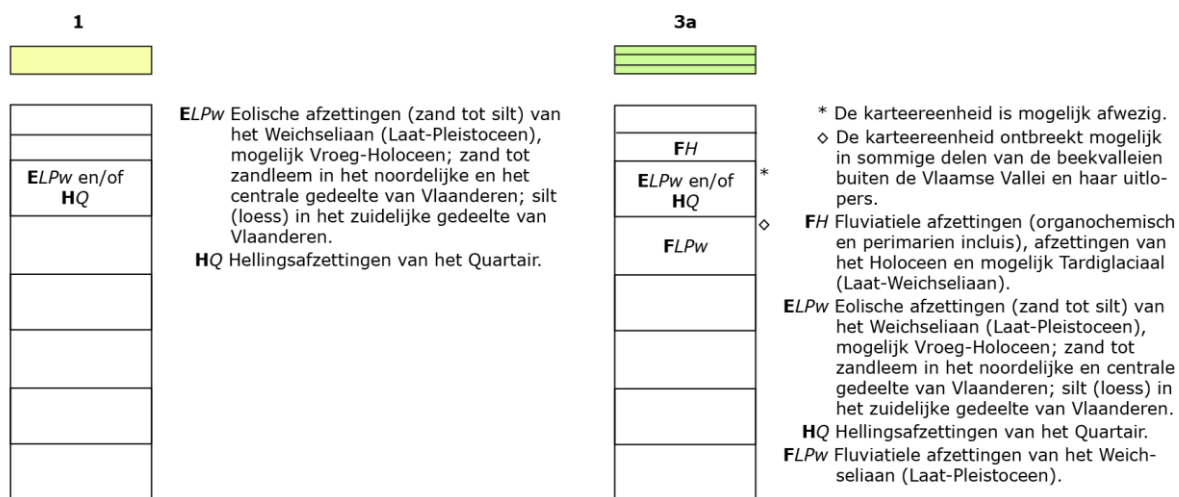
De quartairgeologische kaart (Figuur 10) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ten noorden van het onderzoeksgebied, ter hoogte van de gearceerde zone op de kaart, bevinden zich mogelijk ook oudere fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en jongere fluviale afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). Deze afzettingen zijn gerelateerd aan de aanwezigheid van de Kleine Nete.⁶

⁵ www.geopunt.be/kaart

⁶ www.geopunt.be/kaart

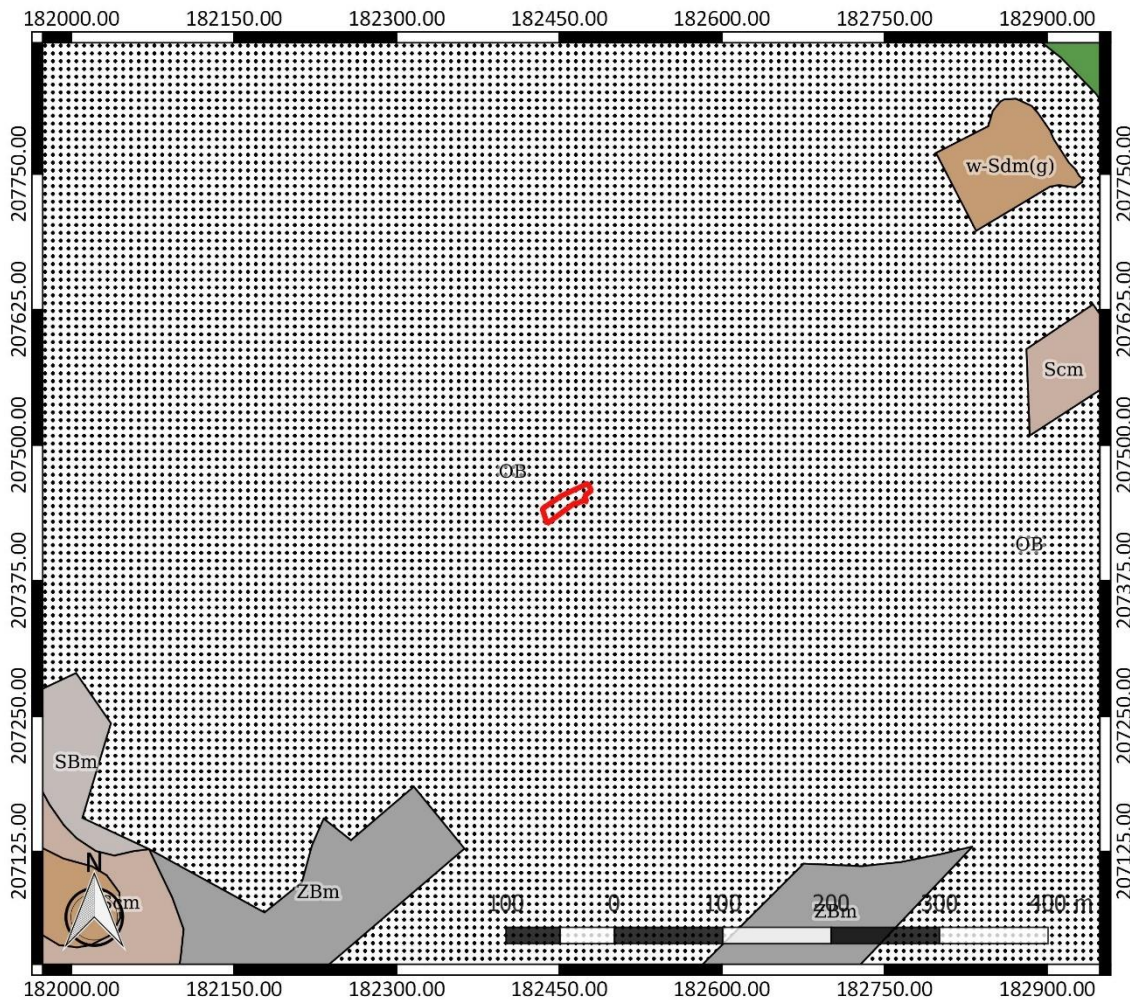

Figuur 10: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 11: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 12) situeert het onderzoeksgebied en zijn omgeving in een bebouwde zone (OB). Op enige afstand rondom het onderzoeksgebied geeft de bodemkaart de aanwezigheid van een matig natte lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (w-Sdm(g)), een matig droge lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (Scm), een zeer droge tot droge zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (ZBm) en een zeer droge tot droge lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (SBm) weer.

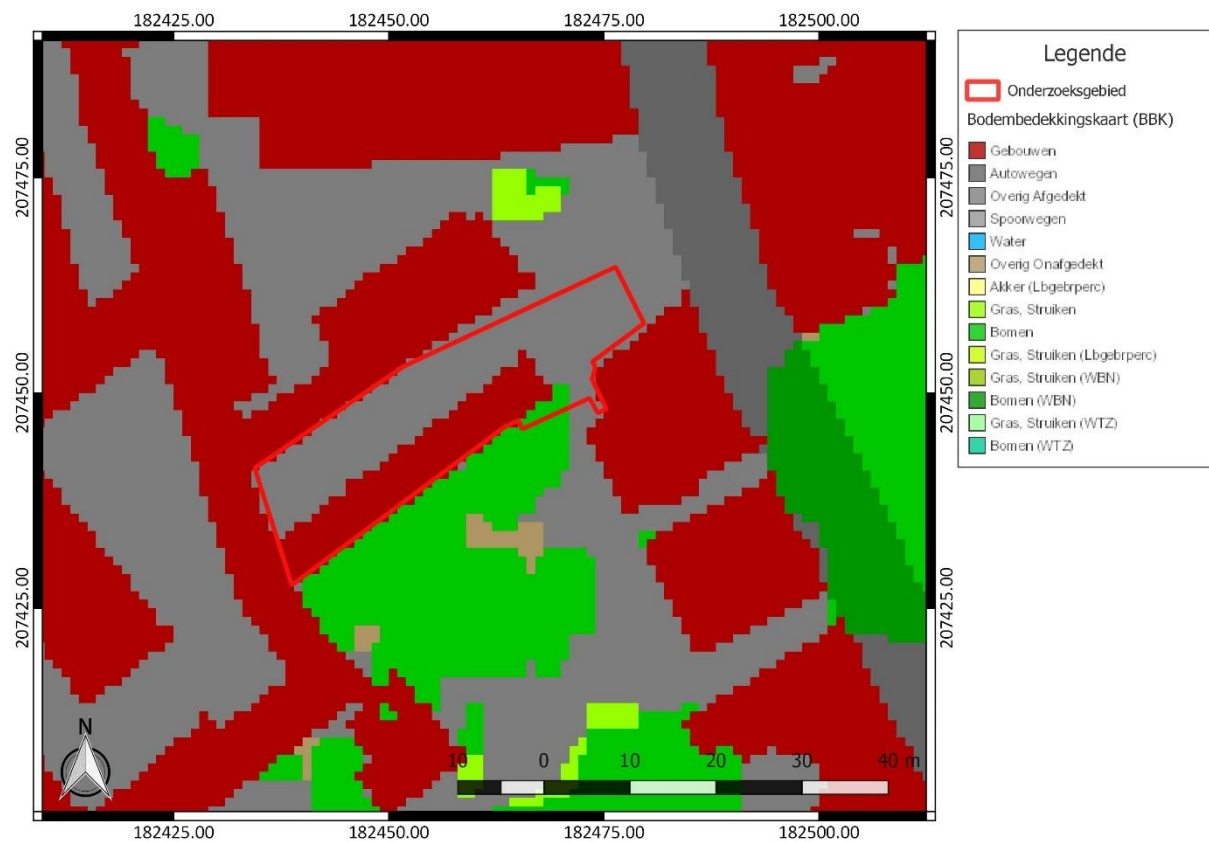

Figuur 12: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is waarschijnlijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. De algemene toepassing van plaggenbemesting in de Antwerpse Kempen is te situeren vanaf het begin van de 13de eeuw en werd toegepast tot aan de industrialisering van de landbouw. De meeste plaggenbodems lijken pas vanaf de 14de of 15de eeuw gevormd. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.⁷

⁷ Bastiaens/Van Moernick 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskarta gebouwen en verhardingen te bemerken. Een kleine zone wordt ingenomen door bomen (Figuur 13). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 5).

Figuur 13: Bodemgebruikskarta met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De stad Herentals zou in oorsprong ontstaan zijn vanuit een vroegmiddeleeuws villadomein. Dit “villam de Hernehals” was in het bezit van het kapittel van de reguliere kanunnikessen van Bergen. Vanuit dit domein ontwikkelde zich de Sint-Waldetrudiskerk en de parochie van Sint-Waldetrudis. De oudste vermelding van Herentals komt voor in een pauselijke bul en dateert uit 1147-1150. Vermoedelijk vormde Herentals toen een nederzettingkern, ten noorden van de Neteloop. Er waren oorspronkelijk twee kernen. Enerzijds een kern die in kerkelijk bezit was en op een ouder domein ten zuiden gelegen was en anderzijds een nieuwe kern ten noorden, die een economische functie had. Vanuit deze kernen ontwikkelde de latere stad zich tot een langgerekte peervorm.⁸

Hendrik I, hertog van Brabant, stichtte de stad in 1209 op het goed van de reguliere kanunnikessen van Bergen, na belangenconflicten tussen de twee gemeenschappen. Herentals kende een gunstige ligging op twee belangrijke handelslijnen, de landweg Brugge-Antwerpen-Maastricht-Keulen en de waterweg van de Kleine Nete. Daardoor verwierf de stad een belangrijke strategische positie binnen het hertogdom Brabant. De nieuwe stad kreeg vooral vorm in het noorden, waar onder meer het Elisabethgasthuis werd opgericht (voor 1253) en het oude begijnhof (voor 1266) gevestigd werd. Met de oprichting van de stad in 1209 ging het recht tot stadsomwalling gepaard. Het ontstaan van de

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 12-08-2022)

oudste stadsomwalling is echter onzeker. Een walgracht maakte deel uit van deze omwalling. Ook waren er dammen en sluizen aangebracht om de waterhuishouding binnen de stad te regelen. In 1303 reikte Jan II een stadskeure uit, waarmee de administratie, wetgeving en rechtspraak geregeld werd. Voor het einde van de 13de eeuw verwierf Herentals een belangrijke economische rol in het hertogdom Brabant, dankzij de bloeiende, plaatselijke lakennijverheid. Ook op politiek vlak was de stad van belang. Ze werd uitgeroepen tot hoofdstad van het markgraafschap in 1356, ter vervanging van de naar het graafschap Vlaanderen overgehevelde stad Antwerpen. In de eerste decennia van de 14de eeuw werd de Latijnse school opgericht, die voor een culturele impuls zorgde. In de daaropvolgende eeuw werden twee nieuwe kloosters gesticht: het Besloten Hof van de norbertinessen in 1410 en het Minderbroedersklooster in 1472. Tijdens deze bloeiperiode werden ook de gotische Sint-Waldetrudiskerk (14de-15de eeuw) en de lakenhal (15de eeuw) gebouwd.⁹

Figuur 14: van Deventerkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

De 16de eeuw was eveneens een periode van bloei waaruit vele monumenten en verbouwingen voortkwamen. Er kwam een einde aan deze voorspoedige periode tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), waaronder Herentals als garnizoensstad veel te lijden had. In de 17de eeuw verloor de stad haar belangrijke economische rol en daalde de bevolking. Herentals vormde vanaf dan enkel nog een lokaal marktcentrum. Vanaf 1578 werd de stadsomwalling verkleind tot achter de Nete. De

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 12-08-2022)

stadspoorten werden aangepast tot een systeem van vooruitspringende, vijfhoekige bastions en schansen in aarde. Met de komst van de industrialisatie in de 19de en de 20ste eeuw kende Herentals een economische heropleving. Als gevolg hiervan vond de ontwikkeling van de buurtspoorwegen plaats en werden het Kempisch Kanaal (1839-1856), dat in 1940 op het grondgebied van Herentals gedempt werd, en het Albertkanaal (1935-1939) aangelegd.¹⁰

De oudste kaart waarop het onderzoeksgebied is weergegeven, is het plan van Jacob van Deventer uit 1550-1565. Deze kaart toont de stad voor de Tachtigjarige Oorlog. Het onderzoeksgebied ligt binnen de stadsomwalling die ten westen van het terrein te zien is op de kaart. Het onderzoeksterrein bevindt zich daarmee in de historische binnenstad. De kaart toont dat het terrein zelf onbebouwd is, terwijl op de aangrenzende percelen wel bebouwing aanwezig is, langs de historische voorloper van de Collegestraat. Het terrein geeft toegang tot het achterliggende grasland. Ten noordwesten is de Zandpoort te zien.

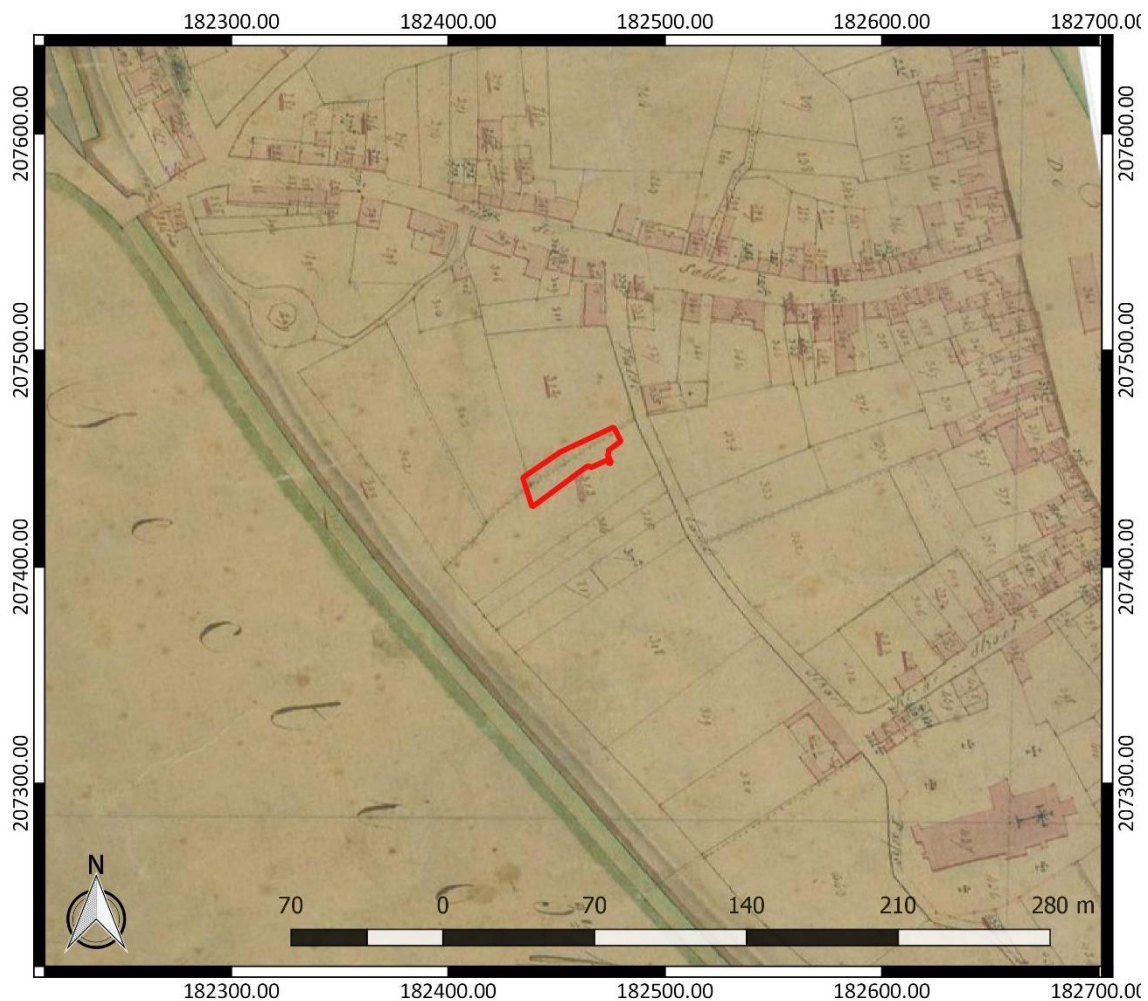
Figuur 15: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 15). Wellicht moet het onderzoeksgebied iets meer naar het oosten toe gesitueerd worden dan op de kaart

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 12-08-2022)

weergegeven is. De bebouwing die te zien was langs de historische voorloper van de Collegestraat op de van Deventerkaart, is verdwenen. Ten noordwesten van het terrein is een windmolen te zien.

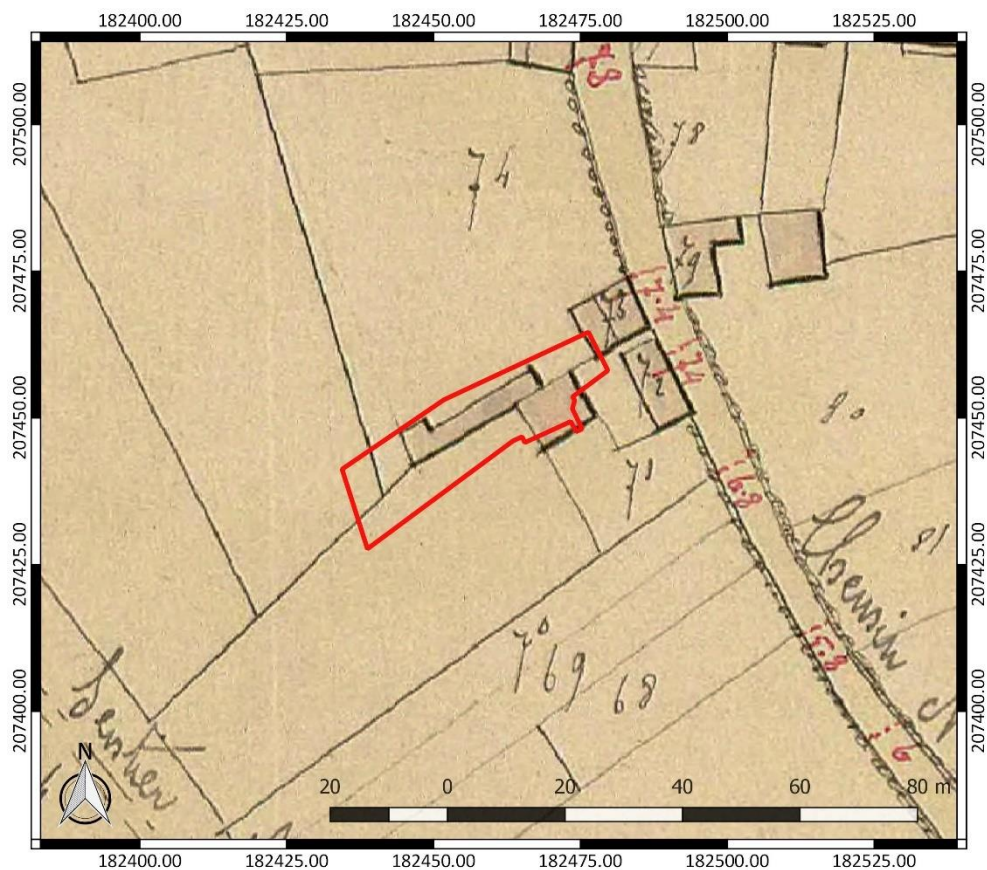
Op het Primitief Kadaster (1830-1834) is slechts beperkt bebouwing te zien langs de historische voorloper van de Collegestraat. Ook het onderzoeksgebied zelf is onbebouwd. Ten noordwesten is nog steeds de locatie van een molen aangegeven. Even verderop zien we opnieuw de Zandpoort. Ten westen vinden we nog steeds de stadsomwalling.

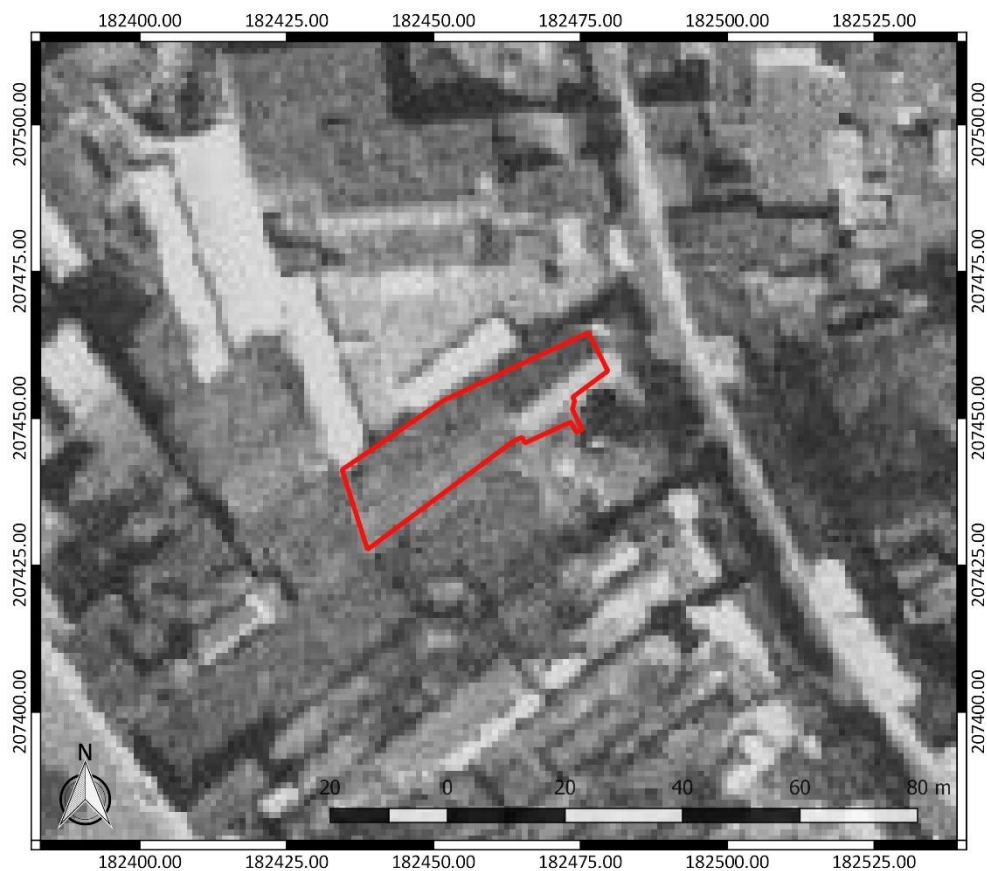
Figuur 16: Primitief Kadaster met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is bebouwing te zien binnen het onderzoeksgebied (Figuur 17). We zien een bouwvolume aan de straatzijde, ten oosten van het onderzoeksgebied, en daarachter nog twee bouwvolumes, waaronder een langgerekt bouwvolume binnen het eigenlijke onderzoeksgebied.

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 18) toont opnieuw bebouwing binnen het onderzoeksgebied. Het lijkt te gaan om andere gebouwen dan die we zagen op de Atlas der Buurtwegen, maar de resolutie van de luchtfoto is onvoldoende om dit met zekerheid te kunnen zeggen. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 19) lijkt opnieuw aan te geven dat de bebouwing op het terrein gewijzigd is. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 5).

Figuur 17: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 18: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

Het onderzoeksgebied is gesitueerd in de vastgestelde archeologische zone Historische stadskern van Herentals.¹¹ Het bevindt zich in het zuidwesten van de vastgestelde archeologische zone, binnen de contour van de stadsomwalling.

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 21). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Op korte afstand ten westen van het onderzoeksgebied vinden we CAI ID 164118. Het duidt de locatie van de voormalige laatmiddeleeuwse stadsomwalling aan.¹² Op korte afstand ten noorden van het onderzoeksgebied geeft CAI ID 102021 de locatie van de vondst van een muntdepot aan. De muntschat lijkt te dateren uit de 17de eeuw.¹³

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Historische stadskern van Herentals [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140033> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Stadsomwalling [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/164118> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Zandstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/102021> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

Figuur 20: Situering van het onderzoeksgebied binnen de vastgestelde archeologische zone (www.geopunt.be)

Ten noordwesten is de locatie van de Herentalse Schorsmolen aangegeven als CAI ID 113138. De houten schors- of walmolen werd opgericht rond 1583. Na een brand in 1880 werd de molen vervangen. Deze molen werd afgebroken in 1940.¹⁴

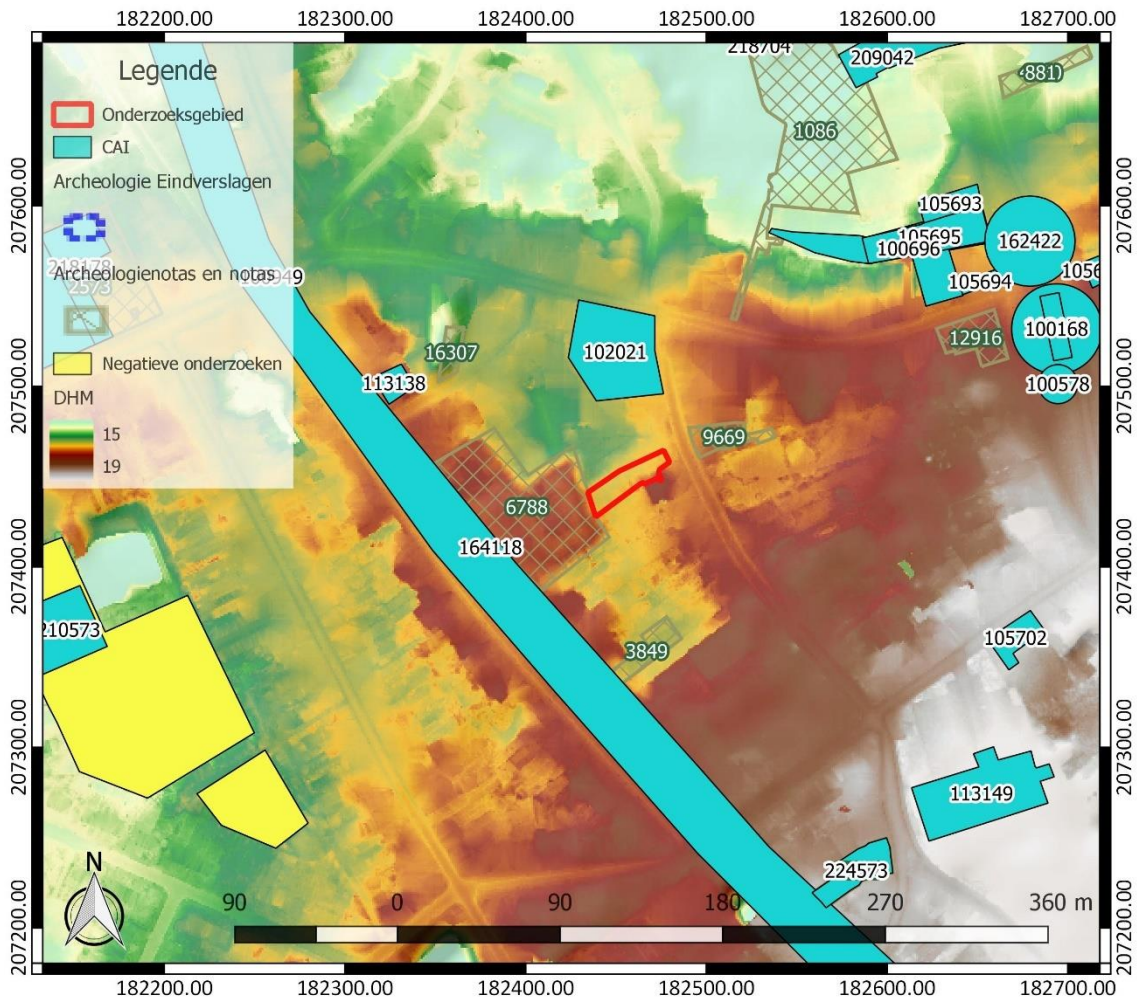
Ter hoogte van CAI ID 224573 werd archeologisch vooronderzoek uitgevoerd. Het toonde aan dat er een plaggendeek aanwezig is, maar verder ook dat het plangebied verstoord was.¹⁵ Ten oosten hiervan vinden we de St.-Waldetrudiskerk (CAI ID 113149). De oorsprong van de kerk gaat terug tot de 14de eeuw. In 1453 werd het koor gebouwd en in 1479 werd het schip van de kerk gebouwd.¹⁶ Op korte afstand ten noorden van de kerk bevond zich de pastorie van St.-Waldetrudis. De pastorie brandde af in 1746 en werd heropgebouwd in 1768. Het is niet duidelijk wanneer de eerste pastorie opgericht werd.¹⁷

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Herentalse Schorsmolen [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113138> (Geraadpleegd op 16-08-2022) en <https://www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?nummer=2431>

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Molenvest_Kerkplein_Herenthoutseweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224573> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: St.-Waldetrudiskerk [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113149> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Pastorie St.-Waldetrudis [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105702> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

Figuur 21: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Ten noordoosten is laatmiddeleeuwse bebouwing aangegeven als CAI ID 105693. Het gaat om woonhuizen.¹⁸ Op locatie CAI ID 100696 werden resten uit de late middeleeuwen gevonden. Het gaat om ijzerzandstenen funderingen, een tonput, een oven en enkele andere grondsporen. Ze zijn te dateren tussen de 13de eeuw en de 19de eeuw.¹⁹ Ter hoogte van CAI ID 105695 bevond zich een voormalige stadsbrouwerij. De oudste vermelding dateert uit 1465 en vermeldt de brouwerij als 'De Wildeman'. In 1688 is er sprake van 'Het Schali(e)ken'.²⁰

Ter hoogte van CAI ID 100168 werd mogelijk aardewerk uit de Karolingische periode gevonden.²¹ CAI ID 113150 duidt de locatie van de Lakenhal aan. Die werd begin 15de eeuw opgericht, brandde af in 1512 en werd in 1534 herbouwd. Paalkuilen van marktkraampjes dateren uit de 12de tot 14de eeuw.²²

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: De Luypaert [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105693> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Grote Markt - Zandstraat I [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/100696> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Het Schalieken [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105695> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Herentals 1 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/100168> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Lakenhal [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/113150> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

Tot slot vermelden we ten westen graag nog de vondst van een palenkoppel uit de volle middeleeuwen die gevonden is bij archeologisch onderzoek ter hoogte van CAI ID 210573. De vondst wijst mogelijk op bewoning in de buurt.²³

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving die geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties geven, lichten we daarom hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied is gesitueerd in het zuidwesten van de historische stadskern van Herentals. Gekende archeologische waarden in de omgeving zijn meestal archeologische resten uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd die verband houden met de historische stadskern. Op korte afstand ten westen van het onderzoeksgebied bevindt zich de stadsomwalling. Zowel ten oosten als ten westen zijn ook oudere archeologische resten gekend, die teruggaan tot de volle middeleeuwen. Ten oosten is mogelijk ook aardewerk uit de vroege middeleeuwen gevonden. Dit geeft aan dat het onderzoeksgebied en zijn omgeving archeologisch potentieel kennen voor resten uit de middeleeuwen. Ook de aanwezigheid van oudere archeologische resten is op dit moment nog niet uit te sluiten, al lijkt het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites slechts laag. Het onderzoeksgebied is namelijk al op grote afstand tot waterlopen gelegen.

Historische kaarten hebben we ter beschikking vanaf de 16de eeuw, geven aan dat het onderzoeksgebied pas na 1830-1834 bebouwd raakte. De bebouwing die we zien op de Atlas der Buurtwegen uit 1841 evolueert doorheen de tijd naar de situatie die we vandaag de dag kennen, met de aanwezigheid van een woning en garages. Van de garages verwachten we dat ze niet diep gefundeerd zijn. Verder verwachten we op basis van de bodemkaart en eerder archeologisch onderzoek in de omgeving de aanwezigheid van een pluggenbodem. Die heeft het bodemarchief mogelijk beschermd tegen ondiepe bodemingrepen. Omwille daarvan is ter hoogte van de niet bebouwde delen van het terrein en de zone onder de garages nog een goed bewaard bodemarchief mogelijk.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de sloop van de bestaande garages, de realisatie van een uitbreiding van de bestaande bebouwing en bijhorende omgevingsaanleg. De te realiseren bebouwing wordt onderkelderd tot op een diepte van ca. 1,85 m tot de bovenzijde van de vloerplaat. Dit doet besluiten dat het bodemarchief bedreigd is in het volledige onderzoeksgebied.

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022: Ieperstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/210573> (Geraadpleegd op 16-08-2022)

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het terrein is gelegen in het zuidwesten van de historische stadskern van Herentals. Historische kaarten die teruggaan tot de 16de eeuw geven aan dat het onderzoeksgebied pas na 1830-1834 bebouwd raakte. Die bebouwing evolueert naar de huidige bebouwing op het terrein. Gekende archeologische waarden in de nabije omgeving van het onderzoeksgebied geven aan dat er sprake is van archeologisch potentieel voor de aanwezigheid van relevante archeologische resten uit de middeleeuwen, zowel de vroege, de volle als de late middeleeuwen. Momenteel is de aanwezigheid van oudere relevante archeologische resten evenmin al uit te sluiten, al lijkt het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites slechts laag. Het onderzoeksgebied is namelijk al op grote afstand tot waterlopen gelegen. De geplande werken betekenen een bedreiging van het aanwezige bodemarchief. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is daarom bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd en verhard is.

Landschappelijk bodemonderzoek kan helpen om meer inzicht te krijgen in de bewaringstoestand van de bodem, maar omdat het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites slechts laag ingeschat wordt, is het kosten-baten efficiënter om meteen over te gaan tot de toepassing van een andere onderzoeksmethode.

Wel dient een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Naar aanleiding van plannen voor de sloop van garages en de realisatie van een uitbreiding op een bestaande woning, diende een archeologienota opgemaakt te worden. Uit het bureauonderzoek blijkt dat het terrein in het zuidwesten van de historische stadskern van Herentals te situeren is. Gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied geven aan dat we rekening moeten houden met de mogelijke aanwezigheid van resten uit de middeleeuwen. Ook oudere archeologische resten zijn momenteel nog niet uit te sluiten, al wordt het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag ingeschat op basis van de landschappelijke ligging van het terrein. Historische kaarten geven aan dat er niet meteen een verwachting is naar relevante archeologische resten uit de nieuwe tijd. De geplande werken blijken een negatieve impact te hebben op het bodemarchief. Omwille van het archeologisch potentieel van het terrein is daarom verder vooronderzoek nodig.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Goolaerts, S./K. Beerten, 2006: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier*, Leuven.

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: *Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland. Onderzoek en beleid*, Amersfoort (Nederlandse archeologische rapporten 34).

4.2 Websites

Cartesius (2022)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2022)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2022)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2022)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2022)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2022)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

